

Art-Sanat

Araştırma Makalesi | Research Article

 Açık Erişim | Open Access

Alois Riegl'in Değerler Teorisi ve Türkiye'deki Hapishane Yapıları

Alois Riegl's Values Theory and Prison Buildings in Turkey

Bilgen Dündar¹ & Cevriye Seda Alevdağ²

¹ İstanbul Beykent Üniversitesi, İstanbul, Türkiye

² İstanbul, Türkiye

Öz

Farklı modernite tartışmalarının gerçekleştiği 20. yüzyılın başlarında Viyana'da, sanat tarihçisi Alois Riegl, 1903'te yayımladığı "Modern Anıt Kültü: Doğası ve Kökeni" makalesi ile koruma çalışmalarına önemli bir katkıda bulunmuştur. Modernitenin Aydınlanma düşüncesinin getirmiş olduğu rasyonalite temelinde bir sistem oluşturma anlayışı ile modernleşme sürecini tüm karmaşıklığı ve çelişkileri ile kabul etme anlayışı arasında salınması durumu, Riegl'in koruma alanındaki yaklaşımını etkilemiş görünmektedir. Riegl modernitenin bu ikili anlayışını uzlaştırma yoluna gitmiştir.

Bu çalışmada Riegl'in değerler teorisi çerçevesinde Türkiye'de yeniden işlevlendirilen 7 hapishane yapısında (Yedikule Zindanları, Sinop Kalesi Cezaevi, Fransız Hapishanesi, Eski Datça Cezaevi, İngiliz Karakolu, Sultanahmet Cezaevi ve Ulucanlar Cezaevi) hangi değerlerin ön plana çıkarılarak koruma süreçlerinin gerçekleştirildiğinin analizi yapılmıştır. İncelenen örneklerde Riegl'in değerlerinden tarihî değerin ön plana çıktığı fakat bir yapının koruma sürecinde özellikle eskilik değerinin de tarihî değerini güçlendirmesi çerçevesinde dikkate alınması gerekliliği sonucuna varılmıştır. Bulgulara dayanarak Türkiye'de atıl durumda bulunan 378 hapishane yapısının ileride gerçekleştirilecek koruma süreçlerinde hem yapıların toplumsal bellekteki yeri hem de fiziksel yapılarının devamlılığı açısından önemli olacak değerler teorisinin göz önünde bulundurulması önerilmiştir.

Abstract

In Vienna at the beginning of the 20th century, when different debates on modernity were taking place, the art historian Alois Riegl made an important contribution to conservation studies with his 1903 article "The Cult of the Modern Monument: Its Nature and Origin", published in 1903. The oscillation of modernity between the understanding of creating a system based on rationality brought about by the Enlightenment and the understanding of accepting the modernization process with all its complexity and contradictions seems to have influenced Riegl's approach in the field of conservation. Riegl tried to reconcile this dual understanding inherent in modernity.

In this study, within the framework of Riegl's values theory, it is analyzed which values came to the forefront and which conservation processes were realized in the seven re-functionalized prison buildings (Yedikule Dungeons, Sinop Castle Prison, French Prison, Old Datça Prison, British Outpost, Sultanahmet Prison and Ulucanlar Prison) in Turkey. In the analyzed examples, it has been concluded that Riegl's commemorative value comes to the forefront, but other values should also be activated in the conservation process of a building. In the future conservation processes of the 378 abandoned prison buildings in Turkey, it is suggested to take into consideration the values theory, which will be important in terms of both the place of the buildings in collective memory and the continuity of their physical structures.

Anahtar Kelimeler Koruma · Değerler Teorisi · Alois Riegl · Yeniden İşlevlendirme, Hapishane Yapıları

Keywords Conservation · Values Theory · Alois Riegl · Refunctionalization · Prisons

“ Atıf | Citation: Dündar, Bilgen , Cevriye Seda Alevdağ. "Alois Riegl'in değerler teorisi ve Türkiye'deki hapishane yapıları". *Art-Sanat*, 23 (2025): 292-315. <https://doi.org/10.26650/artsanat.2025.23.0013>

© This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

© 2025. Dündar, B. & Alevdağ, C. S.

✉ Sorumlu Yazar | Corresponding author: Bilgen Dündar bilgendundar@beykent.edu.tr

Art-Sanat

<https://art-sanat.istanbul.edu.tr/>

e-ISSN: 2148-3582

Yazar Notu

Bu makale İstanbul Beykent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı'nda Dr. Öğr. Üyesi Bilgen Dündar'ın danışmanlığında Cevriye Seda Alevdağ tarafından hazırlanan "Yeniden İşlevlendirilen Cezaevlerinin Alois Riegl'in Değerler Teorisi Çerçevesinde Analizi" isimli yüksek lisans tez çalışmasından üretilmiştir.

Author Note

This article is produced from the master's thesis titled "Analysis of Re-Functionalized Prisons within the Framework of Alois Riegl's Theory of Values" prepared by Cevriye Seda Alevdağ under the supervision of Dr. Lecturer Bilgen Dündar at the Department of Architecture of the Istanbul Beykent University Graduate Education Institute.

Extended Summary

The notion of conservation evolved throughout history and gained different meanings in different geographies. Although conservation has a long history as an action, its emergence as a theoretical field dates back to the nineteenth century. The concept of conservation has been transformed with the different meanings that major concepts such as time, history and memory have acquired over time. The theory of values developed by Alois Riegl in "The Cult of the Modern Monument: Its Nature and Origin," (1903) opened a different channel in conservation studies. It is a theory that provides answers to the questions of which monuments should be preserved and how.

The conservation consciousness that emerged in the Renaissance is based on the centuries-long "The Quarrel of the Ancients and Moderns" in literature and art in Europe and the Renaissance's transition from a cyclical or theological concept of time to an irreversible, progressive concept of time. The periodization of antiquity, the Middle Ages and modern times is made in the early Renaissance period and antiquity is defined as resplendent light, the Middle Ages as the Dark Ages and the Renaissance as the awakening from darkness, rebirth. In this framework, the renaissance ignores the Middle Ages in a sense, emphasizing Classical Antiquity and defining themselves as modern dwarfs on the shoulders of ancient giants. This, in turn, led to the study of Classical Antiquity, especially in Italy, during the Renaissance period, and the formation of a conservation consciousness in this framework.

The transition period from the 19th to the 20th century was such a period that the moderns considered themselves superior to antiquity from the 17th century onwards, and that they no longer had ancient giants to stand on their shoulders; at the same time, tradition and social structures were questioned and shattered, and all grounds that could form a basis were destroyed. Perhaps the only point that can provide a basis is the desire of the nation-states that emerged in the process of modernization to construct a historical past that will prove themselves on the world stage. Therefore, for every nation-state, monuments symbolizing these historical values are important and worth preserving. In such a transitional period, Riegl's text is important in that it not only provides rational definitions and classifications but also proposes a system of values that can include singular examples and cannot be reduced to mere physicality. Its inclusive theoretical infrastructure is also valuable in that this system of values has the possibility of being developed.

In Vienna at the end of the 19th century, unlike German art historians who based their understanding of history on Hegel's philosophy, the work of historians approaching Hegel from a distance highlighted the prominence of rationalism, positivism, and empiricism derived from Enlightenment thought. At the same time, Friedrich Nietzsche's critiques of Enlightenment thought were being followed, and debates on "Philosophical Irrationalism" were also occurring in the Viennese art historical context. Consequently, the rational understanding brought by Enlightenment thought, alongside the questioning of this rational understanding, created an environment that allowed for the emergence of diverse perspectives within the field of art history.

Riegl entered this multi-faceted environment in 1880 by joining the Austrian Institute for Historical Research, one of the prominent institutions of the Austrian Empire. At the time Riegl joined the institute, efforts were underway to apply scientific methods to art history and to construct a new art historical framework in this context. Moriz Tausing, who was in charge during this period, directed these efforts while advocating for the necessity of art history finding its own intellectual and autonomous academic methodology. Both Tausing and Riegl prioritized the physicality of the art object rather than seeking the source of the art historical method externally. This understanding seems to have influenced Riegl's recognition of the significance of changes over time in objects and, consequently, his formulation of the theory of the value of age.

While following rationality in the sense of "historical objectivity," Riegl integrated discussions of temporality and individuality into his efforts to preserve, demonstrating a non-reductive approach. Riegl advocated an understanding of objectivity based not only on the physical characteristics of objects but also on perceptual psychology and

phenomenology. Therefore, Riegl was interested not only in the physical characteristics of monuments but also in how individuals perceived them. This understanding forms a significant pillar of his work *The Modern Cult of Monuments*.

The most distinctive feature of modernity is the concept of "progressive, linear time." Riegl's understanding of time forms the foundation of his value theory. He identifies two key conceptions of time: first, "time as a historical concept," and second, "time as a phenomenon embedded in artifacts." In the first conception, Riegl acknowledges the linear progression of modern time. In the second, he emphasizes the notions of temporality and continuity. According to Riegl, an art historian must grasp the interplay between these different perspectives on time—fluid and transient on one hand, and linear-interactive on the other. Another significant aspect of Riegl's understanding of time is its connection to the concept of nature. For him, development signifies "continuous change or oscillation," but not necessarily progress toward perfection. Riegl argues that science demonstrates how everything inevitably moves toward decay. This perspective challenges the modern notion of progressive time rooted in Enlightenment thought. In the late 19th century, when the concept of progressive time was a central tenet in Europe despite widespread upheaval, Riegl emphasized the primacy of natural processes.

Riegl's system of values involves the questioning of the commemorative value. In this theory, there are two main categories: commemorative values and present-day values. Commemorative values include age value, historical value and intended commemorative value; present-day values include use value and art value. The distinguishing feature of Riegl's theory is the age value. In "The Cult of the Modern Monument," Riegl discusses the aforementioned values compared with each other, but mostly with the age value, because the age value can contradict other values.

Riegl defines the age value with reference to different concepts: "imperfection, closure and lack of completeness," "deterioration," "disintegration," "disintegration into fragments," "reassembly of the singularity into its elements," "unification with formless nature." This idea, which also includes Riegl's view of the concept of time, is based on the "pure, legitimate cycle of becoming and passing away" of nature in general. According to him, while a work of art is produced in a completed form by moving from parts to the whole, it returns to nature by disintegrating and dispersing after its incarnation. When talking about the age value of a monument, he also refers to the "unmistakable perception of the traces" of this dissolution.

In Riegl's theory, historical value refers to a "singular" stage in the creation of a monument as a whole. It is a value that does not include deterioration and seeks and prioritizes completion. According to Riegl, "the higher the historical value, the lower the age value." For Riegl, who believes in historical continuity, the singular moment symbolized in the understanding of historical value is more important than the development itself. It is an understanding that freezes time, emphasizes the period in which the monument was produced and attributes a special importance to this period.

Intended commemorative value, on the other hand, focuses on not letting a moment identified at the time of the monument's construction pass and keeping it alive and current in the minds of future generations. As the value with the highest demand for restoration, the intended commemorative value is the "mortal enemy" of age value. According to Riegl, the age value is based on extinction, while the historical value wishes to stop extinction. The intended commemorative value, on the other hand, "lays claim to immortality, an eternal present, and an uninterrupted becoming."

Riegl exposes the contradictions of these three different categories of value and questions whether they can co-exist. Although the historical value and the value of the intended commemorative value are almost diametrically opposed to the age value, he emphasizes that these values can be reconciled through individual examples, but that the age value should be prioritized.

In this study, within the framework of Riegl's values theory, it is analyzed which values come to the forefront and which conservation processes are realized in the re-functionalized seven prison buildings in Turkey. In the analyzed examples, it has been concluded that Riegl's commemorative value comes to the forefront, but other values, especially age value, should also be activated in the conservation process of a building. In the future conservation processes of the 378 abandoned prison buildings in Turkey, it is suggested to take into consideration the values theory, which will be important in terms of both the place of the buildings in collective memory and the continuity of their physical structures.

Giriş

Alois Riegl'nin 1903 yılında kaleme aldığı “Modern Anıt Kültü: Doğası ve Kökeni”¹ makalesi, üyesi olduğu İmparatorluk ve Kraliyet Merkezi Sanat Anıtları ve Tarihî Anıtlar Komisyonu’nun Avusturya’da anıtların korunmasına yönelik yeniden örgütlenmeyi içeren bir girişiminin kavramsal çerçevesini oluşturan bölümdür. Metin, Rönesans Dönemi’nde oluşmaya başlayan tarihî eserleri koruma bilincinin gelişim sürecinde “tarihselci ve restorasyoncu 19. yüzyıldan, modernist ve korumacı 20. yüzyıla geçişteki paradigma değişiminin bir halkasıdır.”²

19. yüzyılda Viollet-le-Duc’ın restorasyon (1814-1879) ve John Ruskin’in (1819-1900) restorasyon karşıtı anlayışları ile koruma düşüncesinin iki uç noktasını oluşturdukları görülmektedir. Viollet-le-Duc restorasyon tanımını şu şekilde yapmıştır: “Bir binayı restore etmek onu korumak, tamir etmek veya yeniden inşa etmek değildir; onu herhangi bir zamanda var olmuş bütün hâline getirmektir.”³ Yapıyı inşa edildiği dönemdeki hâline getirmeyi amaçlayan bu yaklaşım “Üslupsal Restorasyon” olarak tanımlanmaktadır.⁴

William Morris (1834-1896) ve Ruskin, üslupsal restorasyon fikrine karşı çıkmışlardır. Onlara göre eserin tarihsellik değeri önemlidir. Ruskin’e göre yapan ustanın eli ve gözü ile verilen ruha tekrardan ulaşılamaz ve bunu yapmaya çalışmak doğrudan bir kopyanın ötesine geçemez.⁵ Bu sebeple ona göre restorasyon bir yıkımdır. Morris ve Ruskin’in önerdiği “Tarihsel Restorasyon” anlayışı tarihin yapının üzerindeki izlerini bozmadan, müdahale edilmeden yerinde koruma düşüncesini içermektedir.⁶ Ruskin ve Morris’in değer kavramını koruma çalışmalarına dâhil etmeleri ve tarihî izlerin yapıda korunması fikrini savunmaları, Alois Riegl’in eskilik değeri ve genel olarak değerler teorisini ortaya atmasında etkili olmuş gibi görünmektedir.

İtalya’da koruma tartışmalarına Camillo Boito (1836-1914) da katılmıştır. Üçüncü bir yaklaşım olarak “filolojik restorasyon” yöntemini geliştirerek tarihî belge olarak anıt anlayışını savunan Boito orijinal olan ve restore edilmiş bölümlerin açıkça ayırt edilebilir olmasını ve yapının her katmanına saygı duyulmasını önermiştir.⁷ İtalya’da “Bilimsel Restorasyon” yaklaşımını geliştiren Gustavo Giovannoni (1873-1947) tarihî dönemlerin izlerinin yapıdan silinmemesi ve yapının orijinaline uygun olmayan ekler ile özgünlüğünün bozulmaması gerekliliğini ortaya koymuştur. Sürekli bakımın ve uygun işlevin önemini vurgulamış, aynı zamanda da yapının sadece tekil olarak değil bulunduğu kent dokusu ile korunması gerekliliğini savunmuştur.⁸

Riegl’in çağdaşı olan bu isimler farklı yöntemler ve tavırlar önererek koruma kuramının gelişimine katkıda bulunmuşlardır. Riegl de hem farklı ülkelerdeki bu tartışmalardan hem de Viyana’daki sanat tarihi ortamından beslenmiş, koruma çalışmalarında kendi döneminde ve günümüzde önemli sayılan değerler teorisi anlayışını geliştirmiştir.

¹Bk. Alois Riegl, *Der Moderne Denkmalkultus: Sein Wesen und seine Entstehung* (Viyana: Braumüller, 1903). Makalenin İngilizce çevirisi için bk. Alois Riegl, “The Modern Cult of Monuments: Its Character and Its Origin,” çev. Kurt W. Forster ve Diane Ghirardo, *Oppositions* 25 (1982), 21-51.

²Erdem Ceylan, “Anıt Değerlerinde Dönüşüm - Alois Riegl ve Modern Anıt Kültü Üzerine,” *Modern Anıt Kültü: Doğası ve Kökeni* (İstanbul: Daimon Yayınları, 2015), 8.

³Eugène E. Viollet Le Duc, “Defining The Nature of Restoration,” *The Architectural Theory of Viollet Le Duc*, ed. Millard Fillmore Hearn (Cambridge, ABD: The MIT Yayınları, 1990), 269.

⁴Shabnam Y. Mehr, “Analysis of 19th and 20th Century Conservation Key Theories in Relation to Contemporary Adaptive Reuse of Heritage Buildings,” *Heritage* 2 (2019), 923.

⁵John Ruskin, *Seven Lamps of Architecture* (New York: John Wiley ve Son, 1874), 161.

⁶Nuray Özaslan, “Mimari Koruma Düşüncesinin Tarihsel Gelişimi,” *Mimari Korumada Güncel Konular* (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2010), 10-11.

⁷Camillo Boito ve Cesare Birignani, “Restoration in Architecture: First Dialogue,” *Future Anterior* 6:1 (2009), 75.

⁸Özaslan, “Mimari Koruma Düşüncesinin Tarihsel Gelişimi,” 11.

1. Viyana'da 19. Yüzyıl Sonu Sanat Tarihi Ortamı

Viyana'da 19. yüzyıl sonlarında sanat tarihi alanında, Hegel'in tarih anlayışını temel alan Alman sanat tarihçilerinin aksine, Hegel'e mesafe ile yaklaşan tarihçilerin çalışmaları ışığında Aydınlanma düşüncesinin getirmiş olduğu rasyonalizm, pozitivizm ve empirizm anlayışlarının ön planda olduğu görülmektedir. Aynı zaman diliminde Friedrich Nietzsche'nin Aydınlanma düşüncesi eleştirileri takip edilmekte ve "Felsefi İrrasyonalizm" tartışmaları da Viyana sanat tarihi ortamında yer almaktadır.⁹ Dolayısıyla bir yandan Aydınlanma düşüncesinin getirmiş olduğu rasyonel anlayış, bir yandan da bu rasyonel anlayışın sorgulanması, sanat tarihi alanında farklı görüşlerin ortaya çıkmasına imkân sağlayan bir ortam yaratmıştır.

Riegl böyle çok sesli bir ortamda, 1880 yılında Avusturya İmparatorluğu'nun önemli enstitülerinden olan Avusturya Tarih Araştırmaları Enstitüsü'ne girmiştir.¹⁰ Riegl'in enstitüye başladığı dönemde bilimsel yöntemlerin sanat tarihine uygulanması ve bu çerçevede yeni bir sanat tarihi inşası çalışmaları yürütülmektedir. Bu dönem yönetimde olan Moriz Tausing bu çalışmalara yön vermekle birlikte, sanat tarihinin kendi entelektüel otonom akademik metodunu bulması gerekliliğini savunmaktadır.¹¹ Sanat tarihi metodunun kaynağını dışarıda aramak yerine Tausing de Riegl de sanat nesnesinin fiziksellliğini önemsemişlerdir. Bu anlayış Riegl'in özellikle nesne üzerinde zaman içindeki değişimlerin önemini fark etmesini ve dolayısıyla eskilik değeri teorisini formüle etmesini etkilemiş gibi görünmektedir.

Riegl "tarihsel nesnellik" anlamında rasyonaliteyi takip ederken zamanın geçiciliği ve bireysellik tartışmalarını koruma çalışmalarına entegre ederek indirgemeci olmayan bir yaklaşım sergilemiştir. Riegl, bilimin sadece fiziksel özelliklere dayalı nesnellik anlayışından ziyade, algısal psikolojiye ve fenomenolojiye dayanan bir nesnellik anlayışını savunmaktadır.¹² Dolayısıyla Riegl sadece anıtların fiziksel özellikleri ile değil, onların bireyler tarafından nasıl algılandığı ile de ilgilenmiştir. Bu anlayış onun "Modern Anıt Kültü" metninin önemli bir ayağını oluşturmaktadır.

2. Alois Riegl'in Zaman Kavramına Bakışı

Modernitenin en ayırt edici özelliği "ilerlemeci, doğrusal zaman" kavramıdır. Riegl'in zaman kavramına bakışı onun değerler teorisinin temelini oluşturmaktadır. Riegl'in teorisinde iki zaman anlayışı vardır: Birincisi "tarihsel kavram olarak zaman," ikincisi ise "artifaktlar içine gömülmüş bir fenomen olarak zaman."¹³ İlkinde Riegl modern zamanın doğrusallığını kabul etmektedir. İkincisinde ise zamanın geçiciliği ve süreklilik kavramları ön plandadır. Riegl'e göre bir sanat tarihçisi bu farklı zaman anlayışlarının -bir yandan akıcı, geçici; bir yandan doğrusal- interaktif ilişkilerini anlayabilmelidir.¹⁴ Riegl'in zaman kavramına yönelik diğer önemli anlayışı ise doğa kavramı ile ilgilidir. Ona göre gelişme, "devamlı değişim ya da salınım" anlamına gelmektedir ama bunun mükemmele doğru gitmesi gerekmemektedir. Riegl'e göre bilim her şeyin çürümeye doğru gittiğini açıklamaktadır.¹⁵ Bu yaklaşımıyla Riegl, Aydınlanma düşüncesi temelinde ilerleyen modernite anlayışının ilerlemeci zaman kavramını sorgulamaktadır. Avrupa'da her türlü zeminin yıkıldığı 19. yüzyılın sonlarında ilerlemeci zaman kavramı önemli bir dayanak oluştururken, Riegl döngüsel olan doğal süreçleri vurgulamaktadır.

⁹Diana Reynolds Cordileone, *Alois Riegl in Vienna, 1875-1905: An Institutional Biography* (Londra ve New York: Routledge, 2014), 6.

¹⁰Cordileone, *Alois Riegl in Vienna, 1875-1905: An Institutional Biography*, 50.

¹¹Cordileone, *Alois Riegl in Vienna, 1875-1905: An Institutional Biography*, 55.

¹²Michael Gubser, *Time's Visible Surface: Alois Riegl and the Discourse on History and Temporality in Fin-de-Siècle Vienna* (Detroit: Wayne Devlet Üniversitesi Yayınları, 2006), 6.

¹³Gubser, *Time's Visible Surface: Alois Riegl and the Discourse on History and Temporality in Fin-de-Siècle Vienna*, 143.

¹⁴Gubser, *Time's Visible Surface: Alois Riegl and the Discourse on History and Temporality in Fin-de-Siècle Vienna*, 144.

¹⁵Cordileone, *Alois Riegl in Vienna, 1875-1905: An Institutional Biography*, 267.

Max Horkheimer ve Theodor Adorno, Aydınlanma düşüncesinin bilgi ve teknoloji temelli yapısının “insanı korkudan özgürleştirdiğinden ve kendi egemenliğini kurduğundan”¹⁶ bahsetmişlerdir. Aydınlanma düşüncesinin egemenliği doğayı kontrol etme noktasında da kendisini göstermektedir. Horkheimer ve Adorno'ya göre doğayı kontrol etmenin yolu onu nesneleştirmek, çok yönlü yapısını indirgemektir. Doğanın varlıkları “dönüştürülerek, depolanarak, dağıtılarak ve değiştirilerek”¹⁷ şekleleştirilmişlerdir. Bilim ve teknoloji temelli anlayışların doğayı pragmatik, amaçlarına yönelik kullanmalarının gerçekleştiği bir dönemde Riegl, bilimin aslında öne çıkardığı doğal süreçlere odaklanmıştır. Ona göre bu doğal süreçlerin hatırlanması modern bireyin estetik kurtuluşunu sağlayacaktır.¹⁸ Riegl, Nietzsche'nin fikirleri ışığında modern insanın modern bir kült (mite) ihtiyaç duyduğuna inanmaktadır. Riegl'e göre yeni Tanrı zaman ve doğa; modern kült ise eskilik değeri ve dolayısıyla korumadır. Korumaya dünyanın büyüünün bozulduğu ve tüm zeminlerin yok olduğu bir dönemde “laik kurtuluşun yoludur.”¹⁹

Riegl bu çerçevede hangi eserlerin korunacağı ve nasıl korunacağı sorularına “Modern Anıt Kültü” makalesinde sunduğu değerler sistemi ile cevap vermiştir. Riegl'e göre öncelikli olarak yüksek/düşük, sanat/sanat olmayan, güzel/çirkin ayrımları yoktur. Bir gündelik nesne bile tarihî değere ve eskilik değerine hatta o döneme dair tek örnek olarak kalmış ise sanat değerine dahi sahiptir.²⁰ Riegl, zamanın sanat nesnesindeki izini, tarihî ve kültürel bir birikim olarak görmektedir. Dolayısıyla ele aldığı eserler, bağlamdan kopuk, laboratuvar nesneleri gibi değil, tam tersine dönemin ruhunun yansımalarının olduğu,²¹ zamanın geçişinin üzerinde temsil edildiği yaşayan-ama sona/çöküşe doğru giden-varlıklardır. *Tarihî devamlılık, zamanın akışı* değerler teorisini oluşturan temel kavramlardır. Her eser bir sonraki dönemin eserini etkilemek anlamında bir adımdır. Bu çerçevede her dönem değerlidir.

Riegl'in kavramları durağan değil, tam tersine akışkan, değişken, duruma göre farklılaşabilen kavramlardır. Nesnellik kavramı, zaman kavramı, algı kavramı, tarih kavramı Riegl'nin teorisinde çok anlamlıdır. Modernitenin yaratmış olduğu eski/yeni, ileri/geri, modern/geleneksel gibi ikilikleri (dikotomileri) baştan reddetmektedir. Bunları söylemin en uç noktaları olarak görüp aralarda dolaşmaktadır. Dolayısıyla sanat tarihi ve mimarlık tarihi alanlarında günümüze kadar ulaşan, ikilikler ve dönemleştirme üzerinden teori üretme anlayışını 20. yüzyıl başı gibi çok erken bir tarihte aşmıştır. Değerler teorisi bu ikilikleri aşmanın önemli bir yoludur.

3. Alois Riegl ve “Kesişen Değerler Sistemi”

Riegl'in Hayes'in deyimiyle “kesişen”²² ama yeri geldiğinde de çelişen değerler sistemi anımsatma değerinin sorgulanmasını içermektedir. Bu teoride “anımsatma değerleri” ve “güncel değerler” olarak iki ana kategori vardır. Anımsatma değerleri eskilik değeri, tarihî değer ve amaçlanmış anımsatma değerini; güncel değerler ise kullanım değeri ve sanat değerini kapsamaktadır. Riegl'in teorisinin ayırt edici özelliği eskilik değeridir. Bu çalışma kapsamında cezaevi yapıları Riegl'in amaçlanmış anımsatma değeri, tarihî

¹⁶Horkheimer ve Adorno, Aydınlanma ile başlayan süreçte toplumsal yaşama dair birçok değer indirgendiğinden, yok sayıldığından bahsetmişler ve bunu “dünyanın büyüünün bozulması (*disenchantment of the world*)” olarak ifade etmişlerdir. Max Horkheimer ve Theodor W. Adorno, “The Concept of Enlightenment,” *Dialectic of Enlightenment*, çev. John Cumming (New York: Continuum Publishing Company, 1990), 3.

¹⁷Martin Heidegger, “Question Concerning Technology,” *Basic Writings*, ed. David Farrell Krell (Londra: Routledge, 1996), 322.

¹⁸Cordileone, *Alois Riegl in Vienna, 1875-1905: An Institutional Biography*, 273.

¹⁹Cordileone, *Alois Riegl in Vienna, 1875-1905: An Institutional Biography*, 274.

²⁰Alois Riegl, *Modern Anıt Kültü: Doğası ve Kökeni*, çev. Erdem Ceylan (İstanbul: Daimon Yayınları, 2015), 51.

²¹Detaylı bilgi için Riegl'nin zamanın ruhu (*Zeitgeist*) anlayışının geniş bir çerçevede tartışıldığı Erdem Ceylan, “Anıt Değerlerinde Dönüşüm: Alois Riegl ve Modern Anıt Kültü Üzerine” çalışmasına bakınız.

²²Matthew Hayes, “On the Origins of Alois Riegl's Conservation Theory,” *Journal of the American Institute for Conservation* 58/3 (2019), 1, erişim 30 Ağustos 2023, <https://doi.org/10.1080/01971360.2018.1558639>

değer, eskilik değeri ve seçilen örneklerde işlev değişikliği gerçekleştiği için kullanım değeri çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Riegl eskilik değerini farklı kavramlara referans vererek tanımlamaktadır: “Kusursuzluk, kapalılık ve bütünlükten yoksunluk,” “bozulma,” “parçalanarak dağılma,” “tekillikğin tekrar öğelerine ayrılması,” “şekilsiz doğa ile bütünleşme.”²³ Riegl’in zaman kavramına bakışını da içeren bu düşünce genel olarak doğanın “oluş ve yok oluşun saf, meşru döngüsü”nden temellenmektedir.²⁴ Riegl'e göre bir sanat eseri parçalardan bütüne doğru giderek tamamlanmış olarak üretilirken vücut bulduktan sonra tekrar parçalanarak, dağılarak doğaya geri dönmektedir. Bir anıtın eskilik değerinden bahsederken de bu çözümlenin “izlerinin apaçık bir şekilde algılanması”²⁵ durumunu ortaya koymaktadır. Arrhenius, Riegl'in eskilik değerinin yapının kimliğini tanımladığını, geçmişle günümüzü bağladığını ve yapının referans verdiği olayla ya da olaylar örgüsüyle şeffaf bir ilişki kuran bir zaman aralığı yarattığını belirtmiştir. Bu sebeple Arrhenius'a göre eskilik değeri kompleks bir kavramdır.²⁶ Bu teorik ve kavramsal anlayışın fiziksel karşılığı yapıda *patina*'dır. Patina, bozulmanın ve renk değişiminin artık malzemenin yapısına işlemesi ve onun ayrılmaz bir parçası hâline gelerek farklılaşması ve zamanın izinin yapıda görünür olmasıdır.

Riegl'in teorisinde tarihî değer, bir anıtın bütün olarak oluşturulduğu “tekil” bir aşamaya referans vermektedir. Tarihî değer, bozulmaları içermeyen, tamamlanmışlığı arayan bir değerdir. Riegl'e göre “tarihî değer ne kadar yüksekse eskilik değeri o kadar düşüktür.”²⁷ Tarihî devamlılığa inanan Riegl için tarihî değer anlayışında simgelenen tekil an, etkilediği gelişimin kendisinden daha önemlidir.²⁸ Zamanın dondurulduğu, anıtın üretildiği dönemi öne çıkaran ve bu döneme ayrı bir önem atfeden bir anlayıştır.

Amaçlanmış anımsatma değeri ise anıtın yapıldığında belirlenen bir anın geçip gitmesine izin vermemeye odaklanmaktadır.²⁹ Restorasyon talebinin en yüksek olduğu değer olan amaçlanmış anımsatma değeri eskilik değerinin “can düşmanıdır.”³⁰ Riegl'e göre eskilik değeri yok oluş üzerinden temellenirken; tarihî değer yok oluşu durdurmayı hedeflemektedir. Amaçlanmış anımsatma değeri “ölümsüzlük, ebedi bir şimdi ve kesintisiz bir oluşta hak iddia etmektedir.”³¹ Burada önemli olan nokta, tarihî değer tarihî süreçte spesifik bir zamana referans vermekle birlikte aynı eskilik değeri gibi amaçlanmamış anımsatma değeri olması ve kişilerin algısına ve bakışına göre de değişebileceğidir.³²

Riegl bu üç farklı değer kategorisinin çelişkilerini ortaya koymuş ve bir arada bulunup bulunmayacaklarını sorgulamıştır. Tarihî değer ve amaçlanmış anımsatma değeri eskilik değeri ile neredeyse taban tabana zıt olmalarına rağmen, tekil örnekler üzerinden bu değerlerin uzlaştırılabileceğini ama eskilik değerinin öncelenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bir anıtın, teknik yeniden üretim araçlarının yardımıyla (fotoğraf) bütüncül yapısının temsil edilebileceğini, ama asıl belge olan yapının kendisinin doğanın döngüsüne bırakılması ve zamanın izinin yapıdan silinerek onun değersizleştirilmemesi gerektiğini savunmaktadır.³³

²³Riegl, *Modern Anıt Kültü*, 67-69.

²⁴Riegl, *Modern Anıt Kültü*, 69.

²⁵Riegl, *Modern Anıt Kültü*, 68.

²⁶Thordis Arrhenius, “The Cult of Age in Mass-Society: Alois Riegl's Theory of Conservation,” *Future Anterior: Journal of Historic Preservation, History, Theory, and Criticism* 1/1 (2004), 76.

²⁷Riegl, *Modern Anıt Kültü*, 79.

²⁸Riegl, *Modern Anıt Kültü*, 79.

²⁹Riegl, *Modern Anıt Kültü*, 83.

³⁰Riegl, *Modern Anıt Kültü*, 84.

³¹Riegl, *Modern Anıt Kültü*, 84.

³²Arrhenius, “The Cult of Age in Mass-Society: Alois Riegl's Theory of Conservation,” 77.

³³Riegl, *Modern Anıt Kültü*, 83.

Riegl'in teorisinde güncel değerlerden birisi olan "kullanım değeri" ise yine yeri geldiğinde eskilik değeri ve tarihî değer ile çalışmakta, kimi zamansa onu desteklemektedir. Riegl "bir anıtın sürmekte olan pratik kullanımının önemi"ni "eskilik değeri bakımından çok büyük ve sıklıkla olduğu üzere doğrudan doğruya zorunlu" olarak açıklamaktadır.³⁴ Onun için bir yapının "işler hâlde kalması"³⁵ eskilik değerinin de talep ettiği bir gerçekliktir.

Bu çalışmada hapishane yapıları Riegl'in değerler teorisinin yukarıda bahsedilen farklı kavramlarını barındırma potansiyelleri olduğu için örnek çalışma olarak seçilmiştir. Hapishaneler toplumsal bellek açısından anımsatma değerlerinin diğer yapı türlerine göre farklılaştığı yapılardır. Tarih boyunca toplumdan dışlanmanın mekânları olmakla birlikte, ceza kavramının hem fiziksel hem de psikolojik uygulamalarının gerçekleştiği mekânlar olmuşlardır. Bu yüzden özellikle anımsatma değerleri açısından fiziksel yapılarının dışında barındırdığı sosyal ve tarihî gerçekler ile de farklı anlam katmanlarını içermektedir. Bu çalışmada yer alan hapishane yapıları Riegl'in teorisinde yer alan amaçlanmış anımsatma değerleri ve güncel değerleri içermeleri sebebiyle seçilmiştir. Resmî verilere göre Türkiye'de işlevsel ömrünü tamamlamış ve yeniden işlevlendirilmeyi bekleyen 378 adet hapishane yapısı bulunmaktadır. Aşağıda Riegl'in değerler teorisi çerçevesinde Türkiye'den seçilen 7 adet yeniden işlevlendirilmesi gerçekleşen hapishane yapısı incelenmiştir.

4. Türkiye'de Yeniden İşlevlendirilen Cezaevleri

Riegl'in teorisinde önemli bir nokta, korunması gereken yapıların anıt statüsünde olan yapılar olması gerekmediğidir. Gündelik hayatın nesneleri ve mekânları da koruma kapsamına alınabilir. Bu sebeple seçilen cezaevi örneklerinde "anıt" olan yapıların yanı sıra daha küçük ölçekli, belki mimari nitelik anlamında çok büyük bir değere sahip olmayan fakat toplumsal bellekte önemli bir yere sahip olan yapılar da yer almıştır. Bu çalışmada seçilen örnekler Riegl'in anımsatma değerleri (amaçlanmış anımsatma değeri, tarihî değer, eskilik değeri) ve bütün yapıların işlev dönüşümü yaşaması sebebiyle kullanım değerleri çerçevesinde ele alınmıştır. Örnekler bu değerleri hangi özellikleri ile bünyelerinde barındırdıkları açısından analiz edilmiştir. Seçilen örnekler Yedikule Zindanları, Sinop Kalesi Cezaevi, Fransız Hapishanesi, Eski Datça Cezaevi, İngiliz Karakolu, Sultanahmet Cezaevi ve Ulucanlar Cezaevi'dir.

4.1. Yedikule Zindanları

MS 413-439 yılları arasında inşa edilen Yedikule Zindanları, Bizans, Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri'nde yapılan müdahaleler; yangın, deprem gibi afetlerin yapıya verdiği zararların giderilmesi gibi durumlar ile zaman içinde değişen tarihî kent dokusunun parçası olmuşlardır. Yedikule Hisarı olarak adlandırılan bu tarihî doku, kentin giriş kapılarından birisini (Altın Kapı) ve tarihî surları yapısında barındırması sebebiyle de kent için simgesel değeri oldukça yüksek olan yapıları içermektedir. Sadece yapıların mimari karakteri ve dönemini yansıtan inşa etme biçimleri ile değil; barındırdığı farklı işlevler ve bu işlevlerin zaman içinde değişmesi ile yaşamın bir parçası olarak toplumsal bellekte iz bırakmış bir doku olarak da değer katmanlarına sahiptir. 19. yüzyılın sonlarına doğru müze işlevini alan Hisar bu zamana kadar hapishane, darphane, sanat evi gibi farklı işlevlerde kullanılmıştır. Yedikule Hisarı'nın kapalı mekânlarının yanı sıra avlusu da dönüşüme uğramıştır. Bir dönem vahşi hayvanların korunağı olarak açık şekilde kullanılmış, zaman içinde ise avlunun içine kapalı mekânlar inşa edilmiştir. Fatih Camii ve bir dönem de konutların inşa edilmesiyle avlunun ve dolayısıyla Hisar'ın bütününe bir mahalle havasına büründüğü bilinmektedir.³⁶

³⁴Riegl, *Modern Anıt Kültü*, 89.

³⁵Riegl, *Modern Anıt Kültü*, 90.

³⁶Seniha Deniz Sarıcıoğlu, "Fatih İlçesi İmrador Mahallesi'nde Tarihî Çevre Koruma Çalışması" (Yüksek Lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2019), 40-41.

Riegl'in değerler teorisi açısından Yedikule Hisarı'na bakıldığında müze olarak işlevlendirilmesine kadarki süreçte modern dönem öncesindeki geleneksel yapı inşa biçimlerinin ve anlayışının yapının anlam katmanlarını oluşturduğu görülmektedir. 19. yüzyıla kadarki süreçte ihtiyaca göre farklı kullanımların gerçekleştiği, yapıdaki yıpranma ya da yıkılma durumlarının (afetler ya da yapının doğal eskimesi sebebiyle) tamir edildiği ya da yeniden üretildiği, dönemin politikasının simgeleştirme pratiklerine göre belirlenen bir değişim sürecinden bahsedilebilir. 19. yüzyıldan sonra yapı kompleksinin müze işlevine bürünmesi Riegl'in teorisine göre tarihî değerın öne çıktığı fikrine uygundur. Yedikule Hisarı'nda 19. yüzyıldan sonraki süreçte zamanın dondurulduğu, yapıların fiziksel yapı bütünlüğünün olumlandığı, içinden yaşamın çıkarılıp sergi nesnesine dönüştürüldüğü bir tarihî değerden sözedilebilir. 2019 yılında hazırlanan restorasyon raporunda da restorasyon çalışmalarının tamamen hisarın tarihî kimliğine uygun sürdürülmesinin amaçlandığı belirtilmektedir.³⁷ Genel olarak tarihî değerın öne çıkarıldığı bu yapı kompleksinde, Altın Kapı'da (Görsel 1) amaçlanmış anımsatma değerının olduğu görülmektedir. İlk yapıldığı zamandaki hâline ulaşma çabası ve daha da önemlisi simgesel anlamının (kentin giriş kapılarından birisi, Bizans Dönemi'nde her zaferden sonra kente giriş yapılan kapı olması) her türlü anlamının önüne geçmesi (fiziksel yapısının niteliği ya da o dönemin yapı yapma biçimlerine dair bilgiyi taşıması dahi) Altın Kapı'ya bu değeri katmaktadır.

Görsel 1: Altın Kapı

Kaynak: <https://www.absurdizi.com/istanbulu-dinliyoruz-6-yedikulenin-cigliklari/>

Genç Osman'ın idam edildiği oda (Görsel 2) ve Kanlı Kuyu (Görsel 3) gibi ceza mekânları Yedikule Hisarı'nın tarihî değerini öne çıkarmaktadır. Şu anda restorasyon süreci devam eden yapı grubunun ziyarete açık iki kulesi müze olarak kullanılmaktadır. Bunun dışında yine farklı kültür ve sanat faaliyetlerine ev sahipliği yapması planlanan Yedikule Hisarı'nda bahsedilen ceza mekânları bir yandan da "hüzün turizmi (dark tourism)"³⁸ çerçevesinde değerlendirilebilecek mekânlardır. Tutsak etme ve cezalandırma eyleminin yeri olan, geçmişte çok uzun bir zamana yayılan bu mekânlar, cezalandırma tekniklerinin "azap" üzerinden uygulandığı dönemlere de tanıklık etmiştir. Michel Foucault'un belirttiğine göre 19. yüzyılın ortalarına kadar

³⁷"Yedikule Hisarı Restorasyon Raporu," Restorasyon Raporları, Fatih Belediyesi, erişim 16 Ağustos 2023, <https://www.yedikulehisari.com/wp-content/uploads/2019/09/YedikuleHisariRestorasyonRaporu.pdf>

³⁸"Dark tourism" kavramı toplumların geçmişlerinde trajedi olarak nitelenen olayların bir turizm eylemi hâline gelme durumudur. İlk olarak 1990'ların ortasından itibaren Lennon ve Foley tarafından ortaya atılan "dark tourism" kavramı, 1996 yılında Seaton tarafından "thanatourism" şeklinde kullanılmıştır. Türkçede ise kavramın karşılığı olarak "hüzün turizmi" ya da "karanlık turizm" ifadeleri benimsenmiştir. Serkan Aylan ve Ismet Kaya, "Bir Hüzün Turizmi Destinasyonu Olarak Ulucanlar Cezaevi Müzesi Ziyaretçilerinin Elektronik Yorumlarının İçerik Analizi," *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi* 4/1 (2020), 491. Seaton, hüzün turizminin ölümle karşılaşma arzusunun ön planda olduğu ve bu arzu tarafından karakterize edilen bir turizm formu olduğunu söylemektedir. Seaton hüzün turizmi seyahatlerini 5 kategoriye ayırmakta ve hapishaneler bu sınıflandırma içinde "mezarlıklar, anıt mezarlar, savaş anıtları" ile aynı kategoride yer almaktadır. V. A. Seaton, "Guided by the Dark: From Thanatopsis to Thanatourism," *International Journal of Heritage Studies* 2/4, 240-242.

bedenin toplum önünde ibretlik olarak sergilenerek azap verici bir şekilde cezalandırılması Avrupa'da - özellikle Fransa ve İngiltere- uygulanmıştır.³⁹ Osmanlı'da da aynı dönemlerde cezalandırma yöntemlerinin değiştiği bilgisi bulunmaktadır.⁴⁰ Yedikule Zindanları'nda 15. ve 17. yüzyıllarda yabancı esirlerin ve devlet adamlarının tutsak edildikleri veya ölüm cezasına çarptırıldıkları bilinmektedir. Kule duvarlarında esirler tarafından yazıldığı belirlenen yazılara rastlanmaktadır.⁴¹ Ünlü yazar Lev Tolstoy'un dedesi Kont Pyotr Tolstoy da Yedikule Zindanları'nın esirleri arasındadır.⁴² Farklı dönemlerde farklı tutsak edilme ve cezalandırma biçimlerinin olduğu Yedikule Zindanları'nda mekânın hafızasının sadece fiziksel olarak değil, tüm bilgisi ve yaşanmışlıkları ile donatılması önemlidir. Mekânların dondurulmuş birer sergi nesnesi olmaktan çıkarılıp duylara yönelik bir deneyim mekânı hâline getirilerek yapıya tekrar hayat verilmesi, geçmişle günümüz arasındaki bağlantının mekân üzerinden kurulması açısından değerli olabilir.⁴³

Görsel 2: Genç Osman'ın idam edildiği oda

Kaynak: <https://www.absurdizi.com/istanbulu-dinliyoruz-6-yedikulenin-cigliklari/>

Görsel 3: Kanlı Kuyu

Kaynak: <https://www.absurdizi.com/istanbulu-dinliyoruz-6-yedikulenin-cigliklari/>

³⁹Michel Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay (Ankara, İmge Kitabevi, 2000), 40.

⁴⁰Ömer Şen, *Osmanlı'da Mahkûm Olmak: Avrupalılaşıma Sürecinde Hapishaneler* (İstanbul, Kapı Yayınları, 2007).

⁴¹Sarıcıoğlu, "Fatih İlçesi İmrador Mahallesi'nde Tarihî Çevre Koruma Çalışması," 41.

⁴²Emine İnanır, "Büyükelçi P. A. Tolstoy'un Avrupa'da ve Osmanlı'daki Görevlerine Dair Bir İnceleme," *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi* 26 (2014), 61.

⁴³Pierre Nora bellek ve tarih kavramlarını birbirinden ayırmaktadır. Tarih geçmişte kalan, dondurulmuş ve aslında kurgulanmış bir olgu iken, bellek geçmişten gelen, zaman içinde değişen, akışkan, gündelik hayatımıza sızmış, bugüne ait ve devam eden eylemleri ve olguları içermektedir. Pierre Nora, "Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire," *Representations* 26 (1989), 7-24. Nora'nın bellek ile tarih arasında yapmış olduğu bu ayrım Riegl'in tarihî değer ve eskilik değeri arasında yaptığı ayrımı anımsatmaktadır. Tarihî değer geçmişte kalmış, zamanın durduğu bir değer iken, eskilik değeri tüm değişimleri ve bozulmaları ile geçmişle günümüzü birbirine bağlayan bir değerdir. Dolayısıyla eskilik değeri belleğin en önemli fiziksel göstergesidir.

Bu yapı grubu başından itibaren sadece hapishane işlevini barındırmadığı ve zaman içinde işlev dönüşümlerini yaşadığı için amaçlanmış anımsatma değeri sadece Altın Kapı'da görülmektedir. Diğer mekânlar kapatılma ve cezalandırmanın mekânları olarak önemli isimlere ev sahipliği yaptığı için tarihî değere sahiptir. Ayrıca yüzyıllara dayanan varlığı ve insanlık tarihinde ceza kavramının uygulanma biçimlerinin somutlaştığı mekânları içermesi sebebiyle de fiziksel yapısının, mekân kurgusunun, yapma biçimlerinin ve bağlamının ötesine geçen anlamları barındırmaktadır. Eskilik değeri ise yapının bazı müdahalelere maruz kalması sebebiyle (farklı restorasyon uygulamaları)⁴⁴ azalmış gibi görünse de yapı grubu bütününde hissedilmektedir.

4.2. Sinop Kalesi Cezaevi

Yapılış tarihi tam olarak bilinmeyen Tarihî Sinop Kalesi Cezaevi, 1214 yılında Selçuklu Sultanı 1. İzzettin Keykubat tarafından tersane olarak inşa ettirilen İç Kale'nin içinde bulunmaktadır. Kale 1568 yılından itibaren zaman zaman zindan olarak kullanılmıştır.⁴⁵ Sinop Kalesi'nin coğrafi olarak çok özel bir konuma sahip olması, cezaevinin zaman içinde hem kullanma amacını hem de Osmanlı zamanında özel suçluların burada cezalandırılması gibi durumları beraberinde getirmiştir. Kale "anakarayı Boztepe Yarımadası'na bağlayan tombolonun (kıştağın) en dar yerinde kurulmuştur."⁴⁶ Dolayısıyla iki tarafı da denizle çevrili olan bu cezaevi kaçması imkânsız olarak nitelenen hapishaneler listesinde ön sıralarda yer almaktadır.⁴⁷ Ayrıca korunaklı iç limanı barındırması Osmanlı zamanında İstanbul'dan getirilen mahkumların hapishaneye güvenli bir şekilde ve zamanında ulaştırılmasını sağladığı için de tercih edilen bir hapishane olmuştur. Cezaevi coğrafi konumunun yarattığı avantajlar sebebiyle "kalebent" ve "pranga" mahkumları için bir sürgün yeri hâline gelmiştir.⁴⁸

Sinop şehri Karadeniz'in korunaklı bir doğal limanı olması sebebiyle tarih boyunca ticari ve kültürel faaliyetlerin yoğun olduğu ve dolayısıyla da çok erken dönemlerde yerleşkelerin rastlandığı bir kenttir. Bu bölgedeki iskân tarihinin 5000 yıl öncesine dayandığı, Sinop şehrinin ise MÖ 7. yüzyılda Milet kolonisi olarak kurulduğu bilinmektedir. Sonrasında sırasıyla Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı yönetimine giren Sinop, askerî, ticari ve kültürel gücünü farklı dönemlerde göstermiştir. İlginç olan nokta böyle köklü ve çok katmanlı bir geçmişe sahip olan şehrin "dünyada hapishanesi ile tanınıyor olması"⁴⁹dur. Sinop Kalesi Cezaevi'nin restorasyon sürecinde Sinop İl Kültür ve Turizm Müdürü ile yapılan bir röportajda katılımcının proje için planlanan işlevleri açıklamasında cezaevinin Sinop ile ne kadar bütünleştiğinin izlerine rastlanmaktadır. Katılımcı projeyi şu şekilde açıklamıştır:

⁴⁴Yedikule Hisarı Restorasyon Raporu'nda yapının 1958-1970 yılları arasında restorasyon geçirdiği, özellikle yapısal anlamda önemli müdahalelerin yapıldığı ve bu çalışmaların belgelendiği belirtilmiştir. Dönemin restorasyon anlayışına yönelik yapılan bu çalışmaların bir kısmı bugün farklı anlayışların gelişmesi ile düzeltilmesi gereken noktalar olarak belirtilmektedir. Fakat en büyük müdahale 2004 yılında bir konser şirketine kiralanın zeminine mıcır dökülerek dolgu yapılmasıdır. Ayrıca raporda avlunun içindeki yakın dönem betonarme yapıların yıkılması kararından da bahsedilmektedir. Dolayısıyla Yedikule Zindanları'na zaman içinde eskilik değerini yıpratıcı düzeyde müdahaleler yapıldığı görülmektedir. "Yedikule Hisarı Restorasyon Raporu."

⁴⁵Cevdet Yılmaz, "Tarihî Sinop Kalesi Cezaevi," *Doğu Coğrafya Dergisi* 22 (2011), 5.

⁴⁶Yılmaz, "Tarihî Sinop Kalesi Cezaevi," 7.

⁴⁷Hapishaneyi 1640 yılında ziyaret eden Evliya Çelebi, Sinop Kalesi'nin sağlamlığını ve denizle olan ilişkisini şu şekilde anlatmaktadır: "Çok sağlam bir taş kaledir. Çevresi altıyüz bedendir. [...] İki tarafını dalgalar döver. Kale dikdörtgen şeklindedir. Amma Boztepe Dağı'ndan bakılırsa, gemi şeklinde sağlam bir kale gibi görünür." Ayrıca "ikişer yüz adam bölükbaşıları ve çavuşbaşıları ile sabaha kadar gözcü ve bekçilik" yapar diyerek kalenin savunmasının güçlü olduğundan bahsetmektedir. Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, haz. Tevfik Temelkuran, Necati Aktaş ve Mümin Çevik (İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1986), 2: 445.

⁴⁸Şen, *Osmanlı'da Mahkûm Olmak; Avrupalılaştırma Sürecinde Hapishaneler*, 56.

⁴⁹Yılmaz, "Tarihî Sinop Kalesi Cezaevi," 3.

“Cezaevinin dönüşümünde tarihî dokuyu bozmadan restore edilerek oluşturulacak Adalet Müzesi, Sinop’un tarihsel süreç içerisinde denizcilik konusundaki önemini vurgulayacak bir Deniz Müzesi, şehrin hem geçmişini hem de geleceğini yansıtacak Ortak Bellek Müzesi oluşturulması planlanmıştır. Sinop’a ait antik dönemlerden şimdiye kadar yapılmış tablolar, pullar, çekilen resimler ve yazılan eserler toplanarak bunların sergilenmesine olanak tanınacaktır.”⁵⁰

Hapishane insanlığın karanlık yönlerinin yansıdığı bir mekân olarak ve aynı zamanda toplumu ıslah etme aracı olarak değerlendirilebilir. Cezalandırmanın önemli bir korku ve çekince yaratma durumu, kapalı kapılar ardında bedene ya da zihne yönelik cezalandırma yöntemleri bu işlevi hem insanlık adına gizemli hâle getirerek merak uyandırmakta hem de dönemin genel yaklaşımına dair bilgi vermektedir. Sinop Kalesi Cezaevi’nde coğrafi konum (iki deniz arasında arafta olma durumu), mekânın surlarla çevrili bir kalenin içinde yer alması, Karadeniz’in şiddetli dalga ve rüzgârlarının mekânda sürekli hissediliyor olması ve mekânı yıpratması, içinde cezalandırılan insanların farklı dönemlerde farklı ceza yöntemlerine maruz kalmaları bu mekânı bir yandan çok gerçek, bir yandan da masalsı bir hâle getirmektedir. Bu sebepler ve de cezaevinin günümüze kadar en az müdahale yapılarak gelmiş olması “hüzün turizmi” açısından yapıya eşsiz bir yer açmaktadır. Artık yeri ile bütünleşmiş olan bu mekân, bulunduğu yerin de ötesine geçerek hem insanlık tarihî açısından hem de mekânın verdiği deneyimler anlamında uluslararası bir bağlama yerleşmektedir.

Sinop Kalesi Cezaevi’nin tam olarak hangi tarihte inşa edildiği ve ilk işlevi bilinmemekte ancak bir yandan da neredeyse bir kenti tanımlayan simgesel anlama sahip olduğu için amaçlanmış anımsatma değerinin özelliklerini bünyesinde barındırdığı söylenebilir. Amaçlanmış anımsatma değeri sonradan kazanılan bir değer olmamasına rağmen, cezaevi işlevi yapının tarihini sıfırlamış gibidir. Tarihî değeri, önemli kişilerin burada ceza alması, burada yazılan şarkıların günümüzde dahi hatırlanması, Türk siyaset tarihindeki önemi, film çekimlerinin yapıldığı mekân olması sebebiyle oldukça katmanlıdır.⁵¹ Yapının bugüne en az müdahaleyle gelmesi, rutubet izlerinin dahi mekânlarda görünür (Görsel 4, Görsel 5) olması sebebiyle incelenen hapishaneler arasında eskilik değerinin en net tespit edildiği örnektir. Belleğin önemli bir taşıyıcısı olan bu hapishane 1996 yılından itibaren boşaltılarak müzeye çevrilmiştir. 2008 yılında başlanan bir AB projesi ile restorasyon süreci devam etmektedir.⁵² Bu sürecin eskilik değerinin göz ardı edilmeden ilerletilmesi yapının ruhunun kaybolmaması açısından oldukça önemlidir.

⁵⁰ Olca Sezen Doğançili ve Makbule Civelek Oruç, “Cezaevlerinin Müzeye Dönüşüm Süreci: Sinop Cezaevi Örneği,” *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi* 12 (2016), 276.

⁵¹ Refik Halit Karay, Mustafa Suphi, Ahmet Bedevi Kuran, Refii Cevat, Hüseyin Hilmi, Burhan Felek, Osman Cemal Kaygılı, Cemal Zühtü Banneci ve Sabahattin Ali Sinop Cezaevinde yatan kişilerdendir. Cezaevi ile konu ya da mekân açısından ilgili film ve dizilerden bazıları Pardon (2005), Bizim Hikaye (2015) filmleri ve Köpek (2005), Parmaklıklar Ardında (2007), Eşkiya Dünyaya Hükümdar Olmaz (2015), Tatar Ramazan (2013); ilgili kitaplar ise Yılmaz Yavuz, *Sarı Mestan* (İstanbul: Tunç Yayıncılık, 2023) <https://www.nadirkitap.com/kitapara.php?ara=kitaplar&tip=kitap&yazar=Ay%FEE+G%FCL+Kara+Zorlu>], Ayşe Gül Kara Zorlu, *Dut Ağacı* (İstanbul: Bişnev Yayıncılık, 2018); Tolga Ersoy, *Sinop’un Hanı: Sinop Hapishanesinin Tarihi ve Edebiyattaki Yeri* (İstanbul: Sorun Yayınları, 2019); Gürcan Şentürk, *Sinop Kalesi ve Tarihi Cezaevi* (Sinop: Sinop Valiliği, 2008) şeklinde listenebilir. Aslıhan Öztürk, “Mekân-Duyu-Duygu Düzleminde Hafıza Mekânları: Sinop Cezaevi Müzesi ve Ankara Ulucanlar Cezaevi Müzesi Örnekleri” (Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2022), 40.

⁵² Öztürk, “Mekân-Duyu-Duygu Düzleminde Hafıza Mekânları: Sinop Cezaevi Müzesi ve Ankara Ulucanlar Cezaevi Müzesi Örnekleri,” 40.

Görsel 4: Koğuşların dış cepheden görünümü

Kaynak: <https://www.indyturk.com/node/366326/kültür/sinop-tarihi-cezaevi-ve-müzesine-restorasyon-çalışmaları-nedeniyle-ziyaretçi>

Görsel 5: Sinop Tarihî Cezaevi, İç mekândan görüntüler

Kaynak: <https://muze.gov.tr/muze-detay?DistId=MRK&SectionId=SCE01>

4.3. Fransız Hapishanesi

Fransız Hapishanesi İstanbul'un Fatih ilçesinde bulunan ve Osmanlı topraklarında Fransız pasaportuna sahip kişilerin Fransa kanunlarına göre yargılandıkları ve belli bir süre tutuldukları hapishanedir. 1800'lü yıllardan günümüze kadar gelen yapı, 1914 yılında kapatılmıştır. İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin 2000 yılında başlatıp 2 yıl süren onarım ve yenileme çalışmaları sonrasında donanımlı bir kültür merkezine dönüşen yapı hâlen hizmet vermektedir.⁵³

Müttefik kuvvetlerin Osmanlı topraklarında kendi vatandaşlarını cezalandırma mekânlarından birisi olarak karşımıza çıkan Fransız Hapishanesi, ceza kavramının aynı coğrafyada farklı şekillerde uygulanmasının bir örneği olarak görülebilir. Bu sebeple yapının tarihî değeri, barındırdığı diğer değerlere göre daha güçlüdür ve yine aynı sebeple de uluslararası ölçekte tartışılabilir bir yapı özelliğine kavuşmaktadır.

Alan yazını taramalarında geçmişe ait görsellere ulaşılamasa da yapının dış cephesinin restorasyon sonrasında büyük ölçüde değişikliğe uğradığı anlaşılmaktadır. İç mekân ise hapishaneye dair izler barındırmaktadır (Görsel 6). Hücrelerin varlığı, kapıların değiştirilmemiş olması, yer döşemeleri belirli yerlerin aynen korunduğunu göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında yapının eskilik değerinin tam olarak olduğu

⁵³ "Fransız Hapishanesi," Kültür Envanteri, erişim 5 Mart 2021, <https://kulturenvanteri.com/yer/?p=8411>.

söylenemese de iç mekânlarda yapının tarihî değerini destekleyecek yönde geçmişe referans veren detayların olduğu görülmektedir.

Yapının edinmiş olduğu yeni işlev ile dönüşüm sürecinde eskilik değeri azalmış olsa da yapının ilk işlevine göndermeler yapılması ve restorasyon sürecinin orijinal hâline döndürme istenci üzerinden gerçekleşmesi sebebiyle amaçlanmış anımsatma değeri de yapının bir katmanı olarak yer almaktadır. Kullanım değeri açısından ise yeni işlev ile yapının gündelik hayatın eylemlerine entegre olmasının sağlandığı ve kamusal kullanıma açılması sebebiyle de yapının varlığının devamını desteklediği söylenebilir.

Görsel 6: Fransız Hapishanesi, İç mekân görüntüleri

Kaynak: <https://www.neredekal.com/fransiz-hapishanesi-gezilecek-yer-detay>

4.4. Eski Datça Cezaevi

Muğla'nın Datça ilçesinde bulunan Eski Datça Cezaevi, 1901 yılında yapılmıştır.⁵⁴ Cezaevi Türkiye'nin en küçük cezaevi olarak ün kazanmıştır. 1980 yılında gerçekleşen askerî darbe sonrası Türk siyasetinin önemli isimlerinden Bülent Ecevit'in aldığı mahkûmiyet cezasını çekmek için Datça Cezaevi'nde kalmak üzere başvurmasıyla ülke gündeminde yer almıştır.⁵⁵

Görsel 7: Datça Cezaevi restorasyon öncesi ve sonrası

Kaynak: <https://www.milliyet.com.tr/gundem/eski-cezaevi-demokrasi-muzesi-yesil-alan-sinirsizlik-meydani-olacak-6105370>

⁵⁴Esmâ Turan, "Eski Datça Cezaevi, Demokrasi Evi Olacak," *Kısaldağa*, erişim 13 Ağustos 2023, https://kisadalga.net/haber/detay/eski-datca-cezaevi-demokrasi-evi-olacak_14215

⁵⁵"Datça'da Kavakdibi Demokrasi Evi Açıldı," *Yapı*, erişim 13 Ağustos 2023, https://www.yapi.com.tr/haberler/datcada-kavakdibi-demokrasi-evi-acildi_187659.html

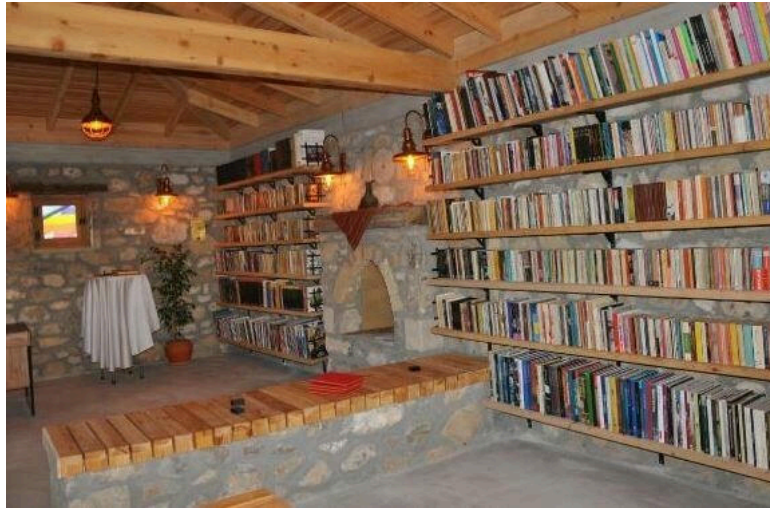
⁵⁶Adem Ülker, "Türkiye'nin En Küçük Cezaevi Demokrasi Müzesi Oluyor," *Yeni Asır*, erişim 13 Ağustos 2023, <https://www.yeniasir.com.tr/politika/2021/04/24/turkiyenin-en-kucuk-cezaevi-demokrasi-muzesi-oluyor>

⁵⁷Pelin Köse, "Datça'daki Tarihî Cezaevi Müze Olacak," *Emlak Kulisi*, erişim 13 Ağustos 2023, <https://emlakkulisi.com/datcadaki-tarih-cezaevi-muze-olacak/624104>

Sadece 8 mahkûm kapasiteli ve 60 m² olan cezaevi 2001 yılında kapatılmıştır. 2017 yılında kamulaştırılmış, yapılan restorasyon ile Demokrasi Müzesi hâline getirilmiştir.⁵⁶ Datça'ya kazandırmak amaçlı⁵⁷ restore edilen yapının içerisinde bir kütüphane yer almaktadır⁵⁸ (Görsel 8).

Bülent Ecevit'in bu hapishaneyi niçin seçtiği tartışılması gereken konulardan birisidir. Fotoğraflarda da görüldüğü gibi neredeyse bir konut büyüklüğünde olan bu yapı, öncelikle insan ölçeğindedir. Bunun yanı sıra, Datça'nın doğası, hapishanenin bulunduğu yer, hücrelerin doğal ışık alması dolayısıyla aydınlık olması kapatılma hissini hafifletecek özellikler olarak kabul edilebilir. Bu çerçeveden baktığımızda hapishaneler fiziksel özelliklerinin yanı sıra mekânın ve ceza uygulamalarının tutukluların üzerindeki psikolojik etkileri açısından da farklılaşmaktadır.

Datça Cezaevi yapının yapıldığı dönemdeki işlevine referans vermemesi ve orijinaline uygun olarak restore edilmemesi sebebiyle amaçlanmış anımsatma değerine sahip değildir. Eski değeri ise restorasyon sürecinde kaybetmiştir (Görsel 7). Tarihî değeri ise tüm değerler arasında en güçlü değer olarak karşımıza çıkmaktadır. Datça'nın yapı dokusunda belki de sıradan diyebileceğimiz bir yapı, Türk siyaset tarihindeki önemi sebebiyle farklı anlamlar edinmiş ve tarihî bir değer kazanmıştır. Bu anlamda yeni isminin Demokrasi Müzesi olması, Ecevit'e atıfla güvercin heykelinin yerleştirilmesi, bulunduğu sokağın isminin Ahmet Taner Kışlalı Caddesi olarak belirlenmesi Türkiye'nin yakın dönem siyasi tarihine dair izleri günümüze taşımaktadır. Diğer bir yandan hapishanenin kapalılığına karşın mekânın kamusal bir işleve dönüştürülmesi, önündeki açık alanı da mekânsallaştırması, burada farklı eylemlerin yapılma potansiyelinin olması bu yapının toplumsal bellekteki yerini güçlendirmektedir. Kullanım değeri, tarihî değerini güçlendirecek ve hatırlatacak bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca mekânsal organizasyonu yapıyı gündelik hayatın bir parçası yaparak bu değerlerinin devamlılığını sağlamaktadır.

Görsel 8: Demokrasi Müzesinin Kütüphane Bölümü

Kaynak: <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/datcadaki-eski-cezaevi-demokrasi-evi-oldu-482031h.htm>

4.5. İngiliz Karakolu

Bugünkü adıyla Galata Evi, eski adıyla İngiliz Karakolu, İstanbul'un Galata Bölgesi'nde yer almaktadır. Yapı 1904 yılında hapishane olarak yapılmış, 1919 yılına kadar bu işlevle kullanılmıştır. İstanbul'un işgali sonrasında İngiliz Ordu Karargahı'nın Galata'da kurulmasıyla yapı, sorgulamaların gerçekleştiği karakola dönüştürülmüştür. Geçirdiği dönüşümler şu şekilde sıralanabilir: "1904-1919: Büyük Britanya İmparatorluğu

⁵⁸Mehmet Çil, "Datça'ya 3 Bin Eserlik Kütüphane," *CNN Türk*, erişim 17 Ağustos 2023, <https://www.cnnturk.com/yerel-haberler/mugla/datca/datcaya-3-bin-eserlik-kutuphane-1710981>

Sivil Hapishanesi (*civil prison*), 1919-1923: İngiliz Karakolu (işgal ordularının karakol binası), 1923-1927: İngiliz Mahkemesi memuru için konut, 1927-1933: İngiliz Yardım Komitesi üyesi Mrs. Andrews için konut.”⁵⁹ Günümüzde ise Galata Evi adıyla restoran ve kafe olarak hizmet vermektedir.⁶⁰

Seçilen yapılar arasında nispeten küçük olan bu hapishane döneme dair bilgileri taşımaktadır. İngilizler, Osmanlı topraklarında suç işlediklerinde kendi yasalarına göre yargılanmış ve ceza almışlardır. Dolayısıyla aynı Fransız Hapishanesi gibi İngiliz Karakolu da ceza kavramının aynı coğrafyada farklı şekillerde uygulanmasının örneği olarak toplumsal bellekte yerini almaktadır.

Yapının bu bağlamda sahip olduğu tarihî değeri, dış cephedeki müdahalelerin oldukça az olması sebebiyle eskilik değeri ile de birleşmiştir (Görsel 9). Ancak iç mekânda bulunan bazı küçük detaylar geçmişteki malzemelerin orijinal hâline referans veriyor olsa da genel olarak sıva ya da boya ile kapatılmıştır (Görsel 10). Zamanın izinin mekânda tam olarak algılanamaması yapının eskilik değerini azaltmış ve gösterilen detaylar mekânın bütünlüğünden koparak birer sergi nesnesi hâline dönüşmüştür.

Görsel 9: Dış Cephe Görüntüsü

Kaynak: https://kangurular.com/MDNjM_D_VlZj/7-7329c9-4c0/abdefee/11196033939782?sayfa=12

Görsel 10: İç mekândan görüntüler

Kaynak: https://kangurular.com/MDNjM_D_VlZj/7-7329c9-4c0/abdefee/11196033939782?sayfa=12

⁵⁹Bilge Ar, “İşgal Altındaki İstanbul’da Kentsel ve Mimari Ortam” (Yüksek Lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 2006), 59.

⁶⁰“Galata’da Bir Eski Hapishanede Akşam Yemeği: Galata Evi,” Seturday, erişim 30 Ağustos 2023, <https://www.seturday.com/gurme/galatada-bir-eski-hapishanede-aksam-yemeği-galata-evi>

4.6. Sultanahmet Cezaevi

Eski adıyla Dersaadet Cinayet Tevkifhanesi olan Sultanahmet Cezaevi, 1918-1919 tarihlerinde yapılmış olup 1969 yılına kadar hizmet verdikten sonra Bayrampaşa Cezaevinin kurulması ile kapatılmıştır. 12 Eylül askerî darbesinde tekrar açılmış, 1980 yılından 1986'ya kadar 6 yıl boyunca askerî cezaevi olarak kullanılmıştır. Nazım Hikmet, Can Yücel, Necip Fazıl, Aziz Nesin, Orhan Kemal, Kemal Tahir ve Vedat Türkalı gibi yakın tarihîmizden önemli şair ve yazarların burada yattıkları bilinmektedir.⁶¹ Hapishanenin mimarı tam olarak bilinmese de bazı kaynaklara göre Mimar Kemaleddin Bey, bazılarına göre Mimar Vedat Tek'tir ve yapı Birinci Ulusal Mimarlık Üslubu ile inşa edilmiştir.⁶² 1970'li yıllara kadar hapishane olarak kullanılan yapı, 1991 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığına devredilmiştir. Yapı kısa bir süre kültürel etkinlikler için kullanılmıştır ve 1992 yılında Anıtlar Yüksek Kurulunun kararı doğrultusunda yapım izni alınmıştır. İşletim hakkı Kanada merkezli Four Seasons Otel'e devredilmiş ve 1996 yılında yeni bir işlev ile kullanıma açılmıştır.⁶³

Görsel 11: Restorasyon öncesi ve sonrası görüntüler

Kaynak: İlter ve Çavuş, "Bir Toplumsal Bellek Nesnesi Olarak Tarihi Cezaevleri: Yeniden İşlevlendirmede Özgünlük Tartışması," 71

Sultanahmet Cezaevi sit alanı olarak ilan edilmiş önemli bir tarihî dokunun parçasıdır. Bu bölge "Konstantinopolis'in kurulduğu MS 330 yılından başlayarak, geç antik, Bizans ve Osmanlı Dönemleri'nin idari, dinî ve sosyal merkezidir."⁶⁴ Tanzimat Dönemi'nde başlayan kentsel reformlar, büyük iki yangın, bu bölgenin doku olarak "müzeleştirilme" kapsamında ele alınması, bölgenin konutlardan temizlenerek anıtsal yapıların öne çıkarılması zaman içinde bölgenin yaşamdan arındırılarak nesneleştirilmesine sebep olmuştur. 1981 yılında Sultanahmet ve Çevresi Koruma, Turizm Mevzi İmar Uygulama Planı'nın onaylanmasıyla da bir turizm nesnesi hâline dönüşmüştür.⁶⁵ Bu çerçevede Sultanahmet Cezaevinin tüm karşıt görüşlere⁶⁶ ve ÇED raporlarına karşılık kapalı bir işlev olan otele dönüştürülmesi bu nesneleştirme sürecinin olağan bir sonucu olarak görülebilir.

⁶¹Ece Korkut ve Alev Erarslan, "Yeniden İşlevlendirme Kapsamında Tarihi Sultanahmet Cezaevi," *Anadolu Bil Meslek Yüksek Okulu Dergisi* 58 (2020), 113.

⁶²Ece Korkut, "Yeniden İşlevlendirme Kapsamında Tarihi Sultanahmet Cezaevi Örneği" (Yüksek Lisans tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi, 2019), 49.

⁶³Banu Apaydın, "Yapıların Otel Olarak Yeniden Kullanım Bağlamında Mekânsal Dönüşümlerinin Analizi: Four Seasons Oteli-Sultanahmet Cezaevi Örneği," *Tasarım ve Kuram Dergisi* 15 (2013), 81.

⁶⁴Pınar Aykaç, "Kentsel Bağlamda Müzeleşme: Sultanahmet Bölgesi'nin Müze Alanına Dönüşümü," *Tüba-Ked* 21 (2020), 147.

⁶⁵Aykaç, "Kentsel Bağlamda Müzeleşme: Sultanahmet Bölgesi'nin Müze Alanına Dönüşümü," 153.

⁶⁶İlber Ortaylı, dönemin Anıtlar Kurulu üyesi Zeynep Ahunbay, Günek Akın gibi isimler otelin özellikle arkeolojik kazı alanı üzerine ek yapı yapma talebine karşı çıkmışlardır. Mimarlar Odası İstanbul Şubesi de yayınladıkları ÇED raporu ile bu işlev dönüşümüne karşı çekincelerini ortaya koymuşlardır. "Kamunun kullanımına açık ve kentin kültürel gereksinmesine yanıt verecek bir uygulama yerine, ayrıcalıklı hak ve kullanımlar yaratacak bir projenin öngörülmesi, kamu vicdanı ve kentsel değerler üzerindeki toplumsal hakların kamu eliyle gözetilmesi ilkeleri açısından da sakıncalı olduğu" konusunda uyarılarını dile getirmişlerdir. Detaylı tartışmalar için Günek Akın, "Four Seasons'ın Arkeolojik Kazısı," *Cumhuriyet Bilim Teknik*, 04 Temmuz 2008, 19; "Four Seasons Ek Bina Tartışması," Türkiye Turizm, erişim tarihi 30 Mart 2024, <https://www.turkiyeturizm.com/four-seasons-ek-bina-tartismasi-7689h.htm>. Mimarlar Odası'nın ÇED raporu için bk. "Örnek Çed Raporları," Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi, http://www.mimarist.org/calisma_raporlari/40Donem/html/9.2.1.pdf

Alois Riegl'a göre yeniden işlevlendirme onun deyimiyle kullanım değeri doğası gereği eskilik değeri ile çelişkilidir. Fakat Riegl anıtların kullanımı ile ilgili şöyle bir not düşmektedir: “İnsan anıtı kullanmaktan vazgeçseydi, doğanın güçlerinin canlı oyununun [...] önemli bir bölümü telafi edilemeyecek bir biçimde kaybolurdu.”⁶⁷ Ona göre “eskilik değerinin saf ölçeğine, hiçbir fark gözetmeksizin her anıtta başvuracak kadar ileriye [gidilmedi].”⁶⁸ Her yapı özelinde spesifik kararlar alınması gerekliliğini savunan Riegl'a göre müze kavramı bile problemlidir: “Eskilik değeri, bir anıtın o zamana kadarki oldukça organik bağlamından koparılıp müzelerde hapsedilmesine, tarihî değere göre daha enerjik bir biçimde karşı çıkar.” Ona göre “müze ancak acil bir restorasyon gerektiğinde en güvenilir çözümü sunacak kurum olarak bu karşı çıkışın dışında tutulabilir.”⁶⁹ Dolayısıyla tüm topluma hatta insanlığa ait olan Sultanahmet Cezaevinin otel gibi bir işleve dönüştürülmesi Riegl'ın sadece eskilik değeri ile değil tarihî değeri ile de çelişen bir karardır.

Anıtlar Kurulu, yapının otele dönüştürülme sürecinde sadece yapı kabuğuna müdahaleye izin vermemiş, iç mekânda ise her türlü değişikliğin ucu açık bırakılmıştır. Dolayısıyla mekânın hapishane işlevini hatırlatacak her türlü izden arındırıldığı, fotoğraflardan ve ilgili çalışmalardan görülebilmektedir. Yapının tarihî değeri olmakla birlikte, tekrar eden koğu ünitelerinin otele dönüşümün mekânsal altlığını oluşturması, yukarıda bahsedildiği gibi bölgenin genelinin “müzeleştirme” kavramı çerçevesinde turistik bir nesneye dönüştürülme istenci ve yapılan dönüşümün mekâna dair her izi silmiş olması yapının amaçlanmış anımsatma değerini ve eskilik değerini zedelemiş hatta yok etmiştir.

Görsel 12: Avluya eklenen restoran yapısı ve tüp geçit eki

Kaynak: Korkut ve Eraslan, “Yeniden İşlevlendirme Kapsamında Tarihî Sultanahmet Cezaevi,” 123

Görsel 13: Otel odalarından örnekler

Kaynak: https://www.1.fourseasons.com/apps/image_library2.weml/il_search_results.html?properties%5B%5D=IST

⁶⁷Riegl, “Modern Anıt Kültü,” 88.

⁶⁸Riegl, “Modern Anıt Kültü,” 88-89.

⁶⁹Riegl, “Modern Anıt Kültü,” 89.

4.7. Ulucanlar Cezaevi

1923 yılında askerî depo olarak inşa edilen yapı, 1925 yılında Ulucanlar Cezaevine dönüştürülmüştür. Eski adı ile Cebeci Tevkifhanesi olan Ulucanlar Cezaevi, Ankara'nın Altındağ ilçesinde bulunmaktadır. Konumu sebebiyle Ankara Kalesi ve tarihî Ulus kent merkezi ile de uyumlu bir yapı olarak kabul edilmektedir.⁷⁰ Hapishane, şehir plancısı Alman Carl Christoph Lörcher'in 1924 Ankara planında öngördüğü yere yapılmış ve bu bölgede zaman içindeki ihtiyaçlara göre genişlemiştir.⁷¹

Görsel 14: Restorasyon sonrası Ulucanlar Cezaevi

Kaynak: İlter ve Çavuş, "Bir Toplumsal Bellek Nesnesi Olarak Tarihi Cezaevleri: Yeniden İşlevlendirmede Özgünlük Tartışması," 68

81 yıl boyunca hapishane olarak kullanılan yapıda kapandığı 2006'ya kadar birçok tanınmış isim tutuklu olarak kalmıştır. Türk siyaset ve edebiyat tarihinde önemli bir yere sahip olan cezaevinde 1972 yılında Deniz Gezmiş ve 2 arkadaşının idam edilmesi ve sonrasındaki idamlar sebebiyle hafızalara kazınmıştır. Cezaevinde Cüneyt Arcayürek, Mahmut Alınak, Fakir Baykurt, Hatip Dicle, Orhan Doğan, Bülent Ecevit, Yılmaz Güney, Nâzım Hikmet, Yaşar Kemal, Yavuz Öbekci, Selim Sadak, Sırrı Sakık, Kemal Tahir, Metin Toker, Muhsin Yazıcıoğlu ve Leyla Zana gibi siyasi suçlardan hüküm giyen kişiler kalmıştır.⁷² Eski cezaevi aynı zamanda aktör Yılmaz Güney'in "Duvar" filminin de ilham kaynağıdır. 1989 yılına ait ve dönemin ses getiren uzun metrajlı filmlerinden "Uçurtmayı Vurmasınlar" filmi, 2009 yılında tanınmış oyuncu Kenan İmirzalıoğlu'nun oynadığı "Ezel" dizisinin cezaevi sahneleri de Ulucanlar Cezaevinde çekilmiştir.

Ulucanlar Cezaevi, yakın tarihimize dair bilgiler barındırdığı için hafızalardaki yeri ve etkisi daha belirgin bir hapishanedir. İlk yapılma amacının hapishane olmaması amaçlanmış anımsatma değerini geri plana iterken Türk siyaset tarihini temsil ettiği için tarihî değeri öne çıkmaktadır. Hapishane geleneksel yapı malzemeleri ile Birinci Ulusal Mimarlık Üslubuna uygun olarak yapılmasına rağmen, zaman içinde niteliksiz ek yapılar ile büyütülmüştür. 2006 yılının ağustos ayında kapanan cezaevi Ulucanlar Cezaevi Müzesine dönüştürülerek hizmet vermeye başlamıştır. Dönüşüm sürecinde yapılan müdahaleler sebebiyle yapının eskilik değerini kaybettiği görülmektedir. Ulucanlar Cezaevi güncel değeri olan kullanım değeri ile hüzn

⁷⁰Münevver Çavuş, "Korumada Otantiklik: Cezaevlerinin Yeniden İşlevlendirilmesi" (Yüksek Lisans tezi, Maltepe Üniversitesi, 2013), 32.

⁷¹Ali Cengizkan, "Ankara 1924 Lörcher Planı Raporu," *Belleken* 248 (2003), 163.

⁷²Öztürk, "Mekân-Duyu-Duygu Düzleminde Hafıza Mekânları: Sinop Cezaevi Müzesi ve Ankara Ulucanlar Cezaevi Müzesi Örnekleri," 43.

turizmi açısından önemli bir mekândır. Ziyaretçilere yönelik yapılan çalışmalar⁷³ bu cezaevinin belleğine yönelik izlerin duyular aracılığıyla nasıl karşılık bulunduğunu ortaya koymakta ve yapıyı fiziksel gerçekliğinin ötesine taşımaktadır.

Görsel 15: Ulucanlar Cezaevi Müzesinden kısmi kesitler

Kaynak: <https://memorializeturkey.com/tr/memorial/ulucanlar-cezaevi-muzesi>

5. Değerlendirme

Riegl'in değerler teorisi açısından analiz edilen 7 hapishane yapısına bakıldığında tarihî değer diğer değerlere göre öne çıktığı görülmektedir (Görsel 16). Bu yapılar tarihî değer açısından farklı zaman, olay ve kavramlara referans vermektedir. Yedikule Zindanları, Sultanahmet Cezaevi, Sinop Kalesi Cezaevi ceza kavramının uygulanma biçimlerinin mekânları olarak insanlık tarihî açısından bir değere sahiptir. Ulucanlar Cezaevi ve Eski Datça Cezaevi bu toprakların yakın siyaset tarihine tanıklık edilmesini sağlayan cezaevleridir ve toplumsal bellekteki yerleri hâlâ canlıdır. Fransız Hapishanesi ve İngiliz Karakolu ölçekleri küçük olmakla birlikte aynı coğrafyada farklı ceza sistemlerinin uygulanmasının örnekleridir.

	YAPIM YILI	ESKİLİK DEĞERİ		TARİHİ DEĞER		AMAÇLANMIŞ ANIMSATMA DEĞERİ		KULLANIM DEĞERİ		
		Kısmi	Tam	Türk Siyaset Tarihi	Ceza Kavramının Uygulama Belleği	Kısmi	Tam	Hüzün Turizmi	Sorgulama (Demokrasi Kavramı)	Belleğin Devamlılığı
ANIT DEĞERİ OLAN	YEDİKULE ZİNDANLARI	413-439								
	SİNOP KALESİ CEZAEVİ	1568?								
	SULTANAHMET CEZAEVİ	1918-19								
	ULUCANLAR CEZAEVİ	1925								
ANIT DEĞERİ OLMAYAN	ESKİ DATÇA CEZAEVİ	1901								
	FRANZIZ HAPİSHANESİ	1800'ler								
	İNGİLİZ KARAKOLU	1904								

Görsel 16: Alois Riegl'in seçilen değerleri çerçevesinde analiz edilen hapishanelerin değer durumlarına göre gösterimi

Kaynak: Hazırlayan: Bilgen Dünder, 2023

⁷³Burçin Cevdet Çetinsöz, "Karanlık (Dark) Alanları Ziyaret Eden Yerli Turistleri Motive Eden Etmenler: Ankara Ulucanlar Cezaevi Müzesi'ne Yönelik Bir İçerik Analizi," 2. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu Tam Metin Kitabı (Alanya: Alaattin Keykubat Üniversitesi Yayınları, 2017), 311-325.

Analizlerde her cezaevinin spesifik özellikleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Her birinin biricik özellikleri öne çıkmakla birlikte, hapishaneler farklı açılardan benzerlikler de göstermektedir. Yedikule Zindanları ve Sinop Kalesi Cezaevi örneklerinde varlıklarının çok eskiye dayanması, konumlarının çok özel olması, eskilik değerinin mekânlarda hissediliyor olması gibi benzerlikler bulunmaktadır. Diğer yandan Ulucanlar Cezaevi yapısal niteliği yüksek olmamakla birlikte Türkiye'nin siyaset tarihinde kırılma noktaları denebilecek olaylara tanıklık etmiştir. Bu üç hapishane yapısı, müze işlevine dönüştürülmüş ve bu çerçevede güncel kullanım değerine sahiplerdir. Hüzün turizmi çerçevesinde hepsi de hem bulundukları coğrafya hem de evrensel düzeyde ceza kavramının uygulamalarının belleğini deneyimsel anlamda aktarma görevini yerine getirmektedirler. Benzer bir şekilde Eski Datça Cezaevi yapı dokusu içinde sıradan bir yapı olmasına rağmen hem yakın bir zamana referans veren tarihî değeri hem de edindiği yeni kullanım değeri ile düşünce suçu ve demokrasi kavramlarına yönelik sorgulamaların mekânı hâline gelmektedir.

Kullanım değeri açısından diğerlerinden farklılık gösteren yapı Sultanahmet Cezaavidir. Bulunduğu dokunun müzeleştirme kavramı çerçevesinde turizm odaklı dönüşümü sebebiyle bu yapı içe kapalı bir işleve dönüştürülmüş ve geçmişe dair izleri silinmiştir. Türk siyaset tarihi açısından tarihî bir değere sahip olan bu yapının kullanım değeri mekânın sürekliliğine ve belleğine zarar vermiştir. Benzer bir şekilde İngiliz Karakolu yapısı kafe gibi bir işleve dönüştürülerek ve geçmişinden sadece sergilemelik detaylar bırakılarak belleğin devamlılığına sekte vurulmuştur.

Sonuç

Riegl'in değerler teorisi çerçevesinde hapishane yapıları, sadece işlevinin barındırdığı gerçekler ile bile farklılaşan yapılardır. Bu yapılar kişiler açısından dışlanma, mahrum bırakılma, fiziksel ve psikolojik ceza alma; toplumsal açıdan korku, dışlama, ötekileştirme ve etiketleme gibi sosyal gerçekleri ile toplumdaki anlamları açısından fiziksel yapılarının ötesine geçmektedir. Dolayısıyla hapishane yapılarının toplumsal bellek açısından yerel ölçekten uluslararası ölçeğe kadar derecelenen önemleri bulunmaktadır. Seçilen örneklerin analizinde bu tür derece farkları gösterilmiştir.

Bu çalışmada Riegl'in değerler teorisinin hapishanenin barındırdığı farklı değerleri ortaya çıkararak bir kuramsal çerçeveye sahip olduğu sonucuna varılmıştır. Koruma sürecinde yapıların sadece fiziksel özelliklerinin değil, onların sahip oldukları tüm özelliklerin dikkate alınması gerekliliği vurgulanmaya çalışılmıştır. Riegl'in değerler teorisi bir yandan hangi yapının korunacağını seçilmesinin bir yandan da nasıl korunacağını kuramsal altyapısını vermektedir. Tarihî değer “hangi yapı” sorusuna, kullanım değeri ve eskilik değeri de “nasıl” sorusuna cevap vermektedir.

Riegl'in teorisine göre anıt özelliği göstermeyen yapılar da taşıdıkları tarihî değer ya da eskilik değeri ile korunmaya değer olabilir. Analiz edilen hapishaneler arasında özellikle Eski Datça Cezaevi bunun bir örneği olarak gösterilebilir. Türkiye'de âtil durumda bulunan 378 hapishane yapısının topluma ve bulundukları coğrafyaya, yapı dokusuna yeniden kazandırılması noktasında Riegl'in değerler teorisine yönelik yapılacak analizler koruma süreçlerinin nasıl yürütüleceğine dair cevaplar verebilir. Bu çalışma farklı örnekler üzerinden hapishane yapılarındaki anlam ve değer katmanlarının neler olabileceğine yönelik bir analiz çalışması olarak başka çalışmalara da örnek oluşturabilir.

Bu çalışma sürecinde fark edilen ancak çalışma kapsamına alınmayan bir konu da hapishanelerin bulundukları kent ile olan ilişkisidir. Yedikule Zindanları, Sultanahmet Cezaevi, Eski Datça Cezaevi yaşam dokusunun içinde iken, Sinop Kalesi Cezaevi, Ulucanlar Cezaevi yaşamdan ve kent dokusundan fiziksel anlamda uzakta konumlanan yapılardır. Hatta günümüzde birçok hapishane yapısının âtil duruma düşme sebebi de kentin yapının bulunduğu yere yönelik gelişmesinden dolayı, bu yapıların yaşam dokusunun içinde kalmasıdır. Nitekim bu süreçlerin kent planlaması bağlamında ceza kavramının da zaman içinde

değişmesi ile değerlendirilip değerlendirilemeyeceği sorusu da akla gelmektedir. Ceza kavramı daha önce seyirlik, ibret verici bir gösteri şeklinde somutlaşıyorken 19. yüzyıldan itibaren daha kapalı kapılar ardında gerçekleşen bir eyleme evrilmiştir. Hapishanelerin bulunduğu konumların kent merkezleri ile olan ilişkisi ileride yapılacak çalışmalar açısından bu dönüşüme dair veriler sunabilir.

Hakem Değerlendirmesi	Dış bağımsız.
Çıkar Çatışması	Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.
Finansal Destek	Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.
Teşekkür	Bu çalışmanın teorik çerçevesinin oluşmasına katkı gösteren Sayın Doç. Dr. Gamze Kaymak Heinz'a teşekkür ederiz.

Peer Review	Externally peer-reviewed.
Conflict of Interest	The authors have no conflict of interest to declare.
Grant Support	The authors declare that this study has received no financial support.
Acknowledgment	We would like to thank Assoc. Prof. Dr. Gamze Kaymak Heinz for contributing to the development of the theoretical framework of this study.

Yazar Bilgileri Author Details

Bilgen Dündar (Dr. Öğr. Üyesi)

¹ İstanbul Beykent Üniversitesi, İstanbul, Türkiye

0000-0003-0069-4615 bilgendundar@beykent.edu.tr

Cevriye Seda Alevdağ

² İstanbul, Türkiye

0009-0001-9009-3428 sedaalevdag@hotmail.com

Kaynakça | References

- Akın, Günkut. "Four Seasons'ın Arkeolojik Kazısı." *Cumhuriyet Bilim Teknik*. 04 Temmuz 2008, 19
- Apaydın, Banu. "Yapıların Otel Olarak Yeniden Kullanım Bağlamında Mekânsal Dönüşümlerinin Analizi: Four Seasons Oteli-Sultanahmet Cezaevi Örneği." *Tasarım ve Kuram Dergisi* 15 (2013): 73-89
- Ar, Bilge. "İşgal Altındaki İstanbul'da Kentsel ve Mimari Ortam." Yüksek Lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 2006
- Arrhenius, Thordis. "The Cult of Age in Mass-Society: Alois Riegl's Theory of Conservation." *Future Anterior: Journal of Historic Preservation, History, Theory, and Criticism* 1/1 (2004): 75-81
- Aykaç, Pınar. "Kentsel Bağlamda Müzeleşme: Sultanahmet Bölgesi'nin Müze Alanına Dönüşümü." *Tüba-Ked* 21 (2020): 145-163. <https://doi.org/10.22520/tubaked.2020.21.00>
- Aylan, Serkan ve İsmet Kaya. "Bir Hüzün Turizmi Destinasyonu Olarak Ulucanlar Cezaevi Müzesi Ziyaretçilerinin Elektronik Yorumlarının İçerik Analizi." *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi* 4/1 (2020): 488-504. DOI: 10.26677/TR1010.2020.32
- Boito, Camillo ve Cesare Birignani. "Restoration in Architecture: First Dialogue." *Future Anterior* 6/1 (2009): 68-83
- Büyükdığan, İlter ve Münevver Çavuş. "Bir Toplumsal Bellek Nesnesi Olarak Tarihi Cezaevleri: Yeniden İşlevlendirmede Özgünlük Tartışması." *Mimarist* 56 (2016): 66-72
- Cengizkan, Ali. "Ankara 1924 Lörcher Planı Raporu." *Belleten* 248 (2003): 153-192
- Ceylan, Erdem. "Anıt Değerlerinde Dönüşüm-Alois Riegl ve Modern Anıt Kültü Üzerine." *Modern Anıt Kültü: Doğası ve Kökeni*. İstanbul: Daimon Yayınları, 2015, 7-46
- Cordileone, Diana Reynolds. *Alois Riegl in Vienna, 1875-1905: An Institutional Biography*. Londra ve New York: Routledge, 2014
- Çavuş, Münevver. "Korumada Otantiklik: Cezaevlerinin Yeniden İşlevlendirilmesi." Yüksek Lisans tezi, Maltepe Üniversitesi, 2013
- Çetinsöz, Burçin Cevdet. "Karanlık (Dark) Alanları Ziyaret Eden Yerli Turistleri Motive Eden Etmenler: Ankara Ulucanlar Cezaevi Müzesi'ne Yönelik Bir İçerik Analizi." 2. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu Tam Metin Kitabı. Alanya: Alaattin Keykubat Üniversitesi Yayınları, 2017, 311-325

- Çil, Mehmet. "Datça'ya 3 Bin Eserlik Kütüphane." *CNN Türk*. Erişim 17 Ağustos 2023. <https://www.cnnturk.com/yerel-haberler/mugla/datca/datcaya-3-bin-eserlik-kutuphane-1710981>
- Doğançili, Olca Sezen ve Makbule Civelek Oruç. "Cezaevlerinin Müzeye Dönüşüm Süreci: Sinop Cezaevi Örneği." *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi* 12 (2016): 268-284. <https://doi.org/10.17828/yalovasosbil.23422>
- Evliya Çelebi. *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*. 2. Cilt. Haz. Tefik Temelkuran, Necati Aktaş ve Mümin Çevik. İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1986
- Foucault, Mitchell. *Hapishanenin Doğuşu*. Çev. Mehmet Ali Kılıçbay. Ankara: İmge Kitabevi, 2000
- Gubser, Michael. *Time's Visible Surface: Alois Riegl and the Discourse on History and Temporality in Fin-de-Siècle Vienna*. Detroit: Wayne Devlet Üniversitesi Yayınları, 2006.
- Hafıza Merkezi. "Ulucanlar Cezaevi Müzesi." Erişim 31 Aralık 2024. <https://memorializeturkey.com/tr/memorial/ulucanlar-cezaevi-muzes>
- Hayes, Matthew. "On the Origins of Alois Riegl's Conservation Theory." *Journal of the American Institute for Conservation* 58/3 (2019): 1-12. Erişim 30 Ağustos 2023. <https://doi.org/10.1080/01971360.2018.155863>
- Heidegger, Martin. "Question Concerning Technology." *Basic Writings*. Ed. David Farrell Krell. Londra: Routledge, 1996
- Horkheimer, Max ve Theodor W. Adorno. "The Concept of Enlightenment." *Dialectic of Enlightenment*. Çev. John Cumming. New York: Continuum Yayınları, 1990, 3-42
- İnanır, Emine. "Büyükelçi P.A. Tolstoy'un Avrupa'da ve Osmanlı'daki Görevlerine Dair Bir İnceleme." *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi* 26 (2014): 51-63
- İstanbul Gezilecek Yerler. "Fransız Hapishanesi." Erişim 6 Ağustos 2023. <https://www.neredekal.com/fransiz-hapishanesi-gezilecek-yer-detay>
- Kadak, Buğrahan Zeki. "İstanbul'u Dinliyoruz 6: Yedikule'nin Çılgınlıkları." *Absurdizi: Kültür, Sanat, Teknoloji*. Erişim 19 Ağustos 2023. <https://www.absurdizi.com/istanbulu-dinliyoruz-6-yedikulenin-cigliklari>
- Korkut, Ece ve Alev Erarslan. "Yeniden İşlevlendirme Kapsamında Tarihî Sultanahmet Cezaevi." *Anadolu Bil Meslek Yüksek Okulu Dergisi* 58 (2020): 109-126
- Korkut, Ece. "Yeniden İşlevlendirme Kapsamında Tarihî Sultanahmet Cezaevi Örneği." Yüksek Lisans tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi, 2019
- Köse, Pelin. "Datça'daki Tarihî Cezaevi Müze Olacak." *Emlak Kulisi*. Erişim 13 Ağustos 2023, <https://emlakkulisi.com/datcadaki-tarih-cezaevi-muze-olacak/62410>
- Kültür Envanteri. "Fransız Hapishanesi." Erişim 5 Mart 2021. <https://kulturenvanteri.com/yer/?p=8411>
- Mehr, Shabnam Yazdani. "Analysis of 19th and 20th Century Conservation Key Theories in Relation to Contemporary Adaptive Reuse of Heritage Buildings." *Heritage* 2 (2019): 920-937
- Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi. "Örnek Çed Raporları." Erişim 26 Mart 2024. http://www.mimarist.org/calisma_raporlari/40_Donem/html/9.2.1.pdf
- Nora, Pierre. "Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire." *Representations* 26 (1989): 7-24
- Özaslan, Nuray. "Mimari Koruma Düşüncesinin Tarihîsel Gelişimi." *Mimari Korumada Güncel Konular*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2010, 2-16
- Özsavaşçı, Arzu ve Yalçın Özçelik. "Sinop Kalesi İçinde Sinop Cezaevi Bilgileri ve Tarihî." Yollardan. Erişim 22 Temmuz 2023. <https://www.yollardan.com/tarihi-sinop-cezaevi-bilgileri>
- Öztürk, Aslıhan. "Mekân-Duyu-Duygu Düzleminde Hafıza Mekânları: Sinop Cezaevi Müzesi ve Ankara Ulucanlar Cezaevi Müzesi Örnekleri." Doktora tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2022
- Riegl, Alois. *Der Moderne Denkmalkultur: Sein Wesen und seine Entstehung*. Viyana: Braumüller, 1903
- Riegl, Alois. "The Modern Cult of Monuments: Its Character and Its Origin." Çev. Kurt W. Forster and Diane Ghirardo. *Oppositions* 25 (1982), 21-51
- Riegl, Alois. *Modern Anıt Kültü: Doğası ve Kökeni*. Çev. Erdem Ceylan. İstanbul: Daimon Yayınları, 2015
- Ruskin, John. *Seven Lamps of Architecture*. New York: John Wiley ve Son, 1874
- Sarıcıoğlu, Seniha Deniz. "Fatih İlçesi İmrâdor Mahallesi'nde Tarihî Çevre Koruma Çalışması." Yüksek Lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2019
- Seaton, V. A. "Guided by the Dark: From Thanatopsis to Thanatourism." *International Journal of Heritage Studies* 2/4 (1996): 234-244. <https://doi.org/10.1080/13527259608722178>
- Seturday. "Galata'da Bir Eski Hapishanede Akşam Yemeği: Galata Evi." Erişim 30 Ağustos 2023. <https://www.seturday.com/gurme/galatada-bir-eski-hapishanede-aksam-yemeği-galata-ev>
- Şen, Ömer. *Osmanlı'da Mahkûm Olmak: Avrupalılaştırma Sürecinde Hapishaneler*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2007

- Turan, Esmâ. "Eski Datça Cezaevi, Demokrasi Evi Olacak." *Kırsaldalga*. Erişim 13 Ağustos 2023. https://kisadalga.net/haber/detay/eski-datca-cezaevi-demokrasi-evi-olacak_14215
- Türkiye Turizm. "Four Seasons Ek Bina Tartışması." Erişim 26 Mart 2024. <https://www.turkiyeturizm.com/four-seasons-ek-bina-tartismasi-7689h.htm>
- Ülker, Adem. "Türkiye'nin En Küçük Cezaevi Demokrasi Müzesi Oluyor." *Yeni Asır*. Erişim 13 Ağustos 2023. <https://www.yeniasir.com.tr/politika/2021/04/24/turkiyenin-en-kucuk-cezaevi-demokrasi-muzesi-oluyor>
- Viollet Le Duc, Eugène Emmanuel. "Defining The Nature of Restoration." *The Architectural Theory of Viollet Le Duc*. Ed. Millard Fillmore Hearn. Cambridge, ABD: MIT Yayınları 1990, 269-289
- Yapı. "Datça'da Kavakdibi Demokrasi Evi Açıldı." Erişim 13 Ağustos 2023. https://www.yapi.com.tr/haberler/datcada-kavakdibi-demokrasi-evi-acildi_187659.htm
- Yedikule Hisarı. "Yedikule Hisarı Restorasyon Raporu." Restorasyon Raporları, Fatih Belediyesi. Erişim 16 Ağustos 2023. <https://www.yedikulehisari.com/wp-content/uploads/2019/09/YedikuleHisariRestorasyonRaporu.pdf>
- Yılmaz, Cevdet. "Tarihî Sinop Kalesi Cezaevi." *Doğu Coğrafya Dergisi* 22 (2011): 1-16.

